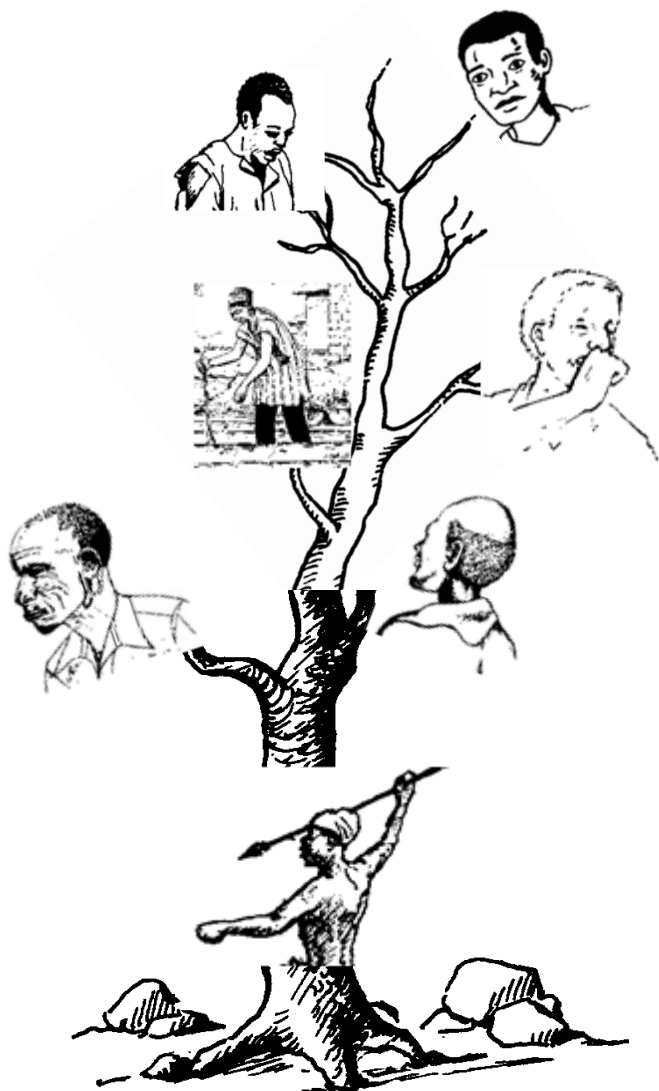

Bialəbə buri

Bialəbə buri

Les clans Biali

(en langue biali)

3ème trimestre 2014

1ère édition, 1er tirage (150 exemplaires)

Sabi də yeram :

B.P. 25 ; Tanguiéta

© 2014 AALBiDÉC et SIL Bénin

Dépôt Légal N° 7416 du 27/08/14, 3ème trimestre

Bibliothèque Nationale

ISBN 978-99919-0-041-4

Ce livre a été produit avec l'assistance
technique et financière de SIL

Tə twambə PADIC Matei yiebə n tə
tiim-bə tə karə dwopədyebə ; bə wagənu
SIL Matei n tə tiim-bə də í sabi yeim hyahə.

Tiim-kabə : ICCO

N diem-bə də í sabi :

SAMBIENI Antoine (Sinhu) ; GNARIGO Nathalie (Matei)

N tiim-bə, bə hira :

DAA Datwongə, HYAGU Dabiim, HYAGU Moïse,
IDANI Bernard, IDANI K. Jean, KASSA Jacques,
KASSA Jean-Baptiste, KASSA Matthieu, KASA Dasibu,
KASA B. Lapiati, KOUAGOU B. Samuel, KOUAKOU
Bertin, KYARA Sakob, MASSI Dominique, NAGASE
Lusien, NWANTI C. Jean-Claude, NWANTI Jean-
Claude, SAGI C. Bensame, SAHGUI Moïse, SAHGUI
Samuel, TAWEM Simeon, TAWEMA Antoine,
TCHETEKOUA Séraphin, YAGU Lakwarəpiri Sule,
YANI T. Mathieu, YANTEKOUA Nikola, YANTEKWA
Idani, YOA Yora Moumouni

Sabi futi : 'The Art of Reading' CD, SIL Int'l 2001

N twagəsə-u mansini hyahə : GNARIGO Nathalie (Matei)

Buru hiri : Bakabə

Bə n yenə kəm də bə n bou kəm sunswamə :

Bə halau yenə Yabwani e Burəcina hyahə bə maanə bə n tworə baru, hyau də u hywambau. Bə yi nwam cimcieru e. Bə n bou bou bə hum, tuou kwarə baru hyahə. U e n hwobu yogə. Tuou yenə wari bə sanənu yogə, də kə u siem. Hyau, u pə kə hwobu. Wari yuou hyau, u e pə-simbau yahə yuou. U í pwahau e n yi mwei-u kúru, hu carəhu sa n ywonsu. Bə hu wagə bə n nua təntam-pyara n kuum-ha hu hyahə. Kundə-yunfə n yagə-fə hyanfə, yibu bou, yibu bou, hanyiba. Bə fə cesə hyani e bə sa n fə ywonsu. Hyau də u pwahau, bə tə hyamə bə tei ham Kwagəsü, bə doru Sinhu bə ham hyani.

Bə n dabəm kəm : Bə pə dabənu bə twabə.

Yibu : Bə yii yogə bə maa bə halau yi dorə wari bə sam də hyangə e də kə u siem. Bə yibu sagə e kuni. Kuna e n yi sarə-ha Bakabə te-noa fwagəru byeni də hirəbə bə tapə bə du mwei.

Yandu : Bə yam Heimbə.

Kundəhu : Bə kunu pyara e.

Pweibiim də dwopətu : Bə dwopənu Cakwambə, Simbə də Bambə.

Buru hiri : Bambə

Bə n yenə kəm də bə n bou kəm sunswamə :

Hirəbə hyimə n yenə-bə Burəcina syeli bə n wusə-i bə yagə Mayole. Twabə ham Togo syeli bə n wusə-i bə yagə Datyenk watu, twabə hunə Bene. N ham-u Sinhu u hiri e Dadyekə bə yasə n dyebə yi tei ham Matei. Bə e hirə-katabə bə ham Matei hyahə. Ama, Sinhu hyahə hirəbə yi dyem bə bou hyani. N dyem-bə hyamə bə n bou, bə n kaánsu bə twabə bə yagə : ¿Hirəbə abu, bə bangə bə yensə barə ? Də yei hyani e bə n bə wusə bə yagə Bambə. Yagə, Bambə bou : Bwokə, Yiehu, Purəhyai...

Bə n dabəm kəm : Bambə ba dabənu e buri tuai, ama bə tei tu yagə də yii e də Bam-dau yí dounu Bam-bigə. Bambə sagə pə dabənu Nagəse-bisi.

Yibu : Bambə yii digə ; bə maa dai hini bə yi bou kuai hyahə bə caru. Nii-hansu bə korə magərə. Bə yensə niim bə pə hyambe. Bə tə hyamə, bə n nua digə yenə hini də kə hyáhə twansə. Bə tei kə n yenə tahi hyani bə n nua niim bou bə hya bə pwatə. Də yei hyani e bə sə digə e n mwanə-kə bə pwatə. Bə sa pə kwandənu bə kə di. Bə

wondə bə n nua fwangi də digə, də sam e. Də e n yasə-i bə sagə pə n hyim fwangi. Twabə sə kə yi sarə bə te-noa e də kwai doru bə tapa.

Yandu : Bambə yam Maabə. Hirau pə hyá bə yandu n yenə kəm.

Kundəhu: Bambə ba kunu byaləbə twabə n kunu kəm e.

Pweibiim də dwopətu : Nagəsebə yenə Bambə í furu hyahə. Bam-dau n yi twangə-u u pətau bə u dasə bə tə u twangə u Nagu. Bə sa bə pa bə tə Nagəsebə.

Buru hiri : Bucerəbə

Bə n yenə kəm də bə n bou kəm sunswama :

Bə yenə Burəcina hau e bə maanə bə ham Mumwosu. Bə ba wosə hyani e.

Bə n dabəm kəm : Bə pə dabənu bə twabə.

Yibu : Bə yii búgə e. Kə yi pwasa kə hyau də kwai dobu u tapə ; u tei doú fwarə-cuncungə hyahə bə maanə bə dei bə u hyaga. Búgə hwi bə n buusu. Bə kə twangə bə tei bə u hyagəsa. U sa tə hyamə bə tə u sa pwa di búgə,

hyau də yiebə səsai. Ama u dape-ciau yi tə hyamə bə kangə bə tə hyau ba yí n hyim e u búsi.

Yandu : Bə yam Swambə. Swambə yi fu fyatu hyintu hyahə də tə hyahəsə fwaməm də bə tə wusə bə yagə swambətu. Bucerəbə sa n bə pwei bə yagə bə pə du bə swambətu bə turə. Swambə mansə ba yi tən bə twangə e. Bə mandə bə twabə bə sa n yam bə twabə.

Kundəhu : Bə ba kunu pyara e.

Pweibiim də dwopətu : Bə dwopədyebə e Sancierəbə, Hyimpambə, Hyatəbə. Bə pweu bisi e Byarəbə. N yi kangə-u hyau bə n hyim búsi, u í furu e.

Buru hiri : Byarəbə

Bə n yenə kəm də bə n bou kəm sunswamə :

Bə yenə Burəcina syeli bə n wusə-i bə yagə Nungu. Bə nindənə bə dyem bə ham Candə-Byarəhu. Muse-dau yí kaám bə halau bə buru, u sə bə nwam Byarəhu dabə e. Bə yi fu Byarəhu hyahə. Yagə bə bou Mumwosu, Kupyeni, Kani, Muhyihu...

Bə n dabəm kəm : Bə pə dabənu bə twabə.

Yibu : Bə yii pamkugə də pyendəfə. Fwagəru e n yi bou-tu də bə pwei. Pamkugə n twangə bə saagu bə te-noa də pyendəfə twangə bə sugu. Fwagəru hyambə tə hyamə, bə pə mandə bə n yatə hau. Də yei hyani e bə sə bə sa pwa di də í ninsi.

Yandu : Bə yam Swambə.

Kundəhu : Bə toú ceni bə kunu pyara.

Pweibiim də dwopətu : Bə pweu bisi e Bucerəbə. Bə dwopənu Dahwambə, Dawibə də Swambə.

Buru hiri : Caabə

Bə n yenə kəm də bə n bou kəm sunswamə :

Hirəbə hyimbə e n yisənə-bə Tancei sakwombə dacahu hyahə bə maanə byaləhu hyahə bə ham Cai. Bə tə hyamə, bə tə nəm pugə kwatu daa səsai. Hywambau tə hyamə bə tə hyau parəse, u pə du bə n u candu. U sə dā u kwandə hwangə bə n bangə də yem tou. Bə tə hyamə, də bə kwaru, u pirə u kubəcehu bə sambə u yatana hau hu tabə bə kwandə yaduri. U tə hyamə bə ba kwandə hwangə bə pwei bə doú mwohu. U n təm hyamə, u pə du bə n candu, də yei hyani e bə n bə yagə Cabə.

Bə n dabəm kəm : Cabə dabənu buri tuai, ama bə pə dabənu bə twabə.

Yibu : Cabə pwe-bigə twagə n yi kwandəm hyamə hwangə, də e n yasə-i Cabə pə n hyim hwansi.

Yandu : Cabə yam Sakwebə. Bə yandu cetə Ca-dau n tei dai Sakwe-hirau hiau təpú hyahə ; də bigə hyingə bou hyani bə karəse siməm. Bə nam kwarə handə bə pwa fi yisə nuosə. Ca-dau kə pwom bə furə bə kə tiem kə yisə bə sim.

Kundəhu : Cabə ba kunu byaləhu hyahə bə n kunu kəm e.

Pweibiim də dwopətu : bə pwei bisi e Sakwombə.

Buru hiri : Cakwambə

Bə n yenə kəm də bə n bou kəm sunswamə :

Bə yenə Burəcina bə pweinə twam-bansəm bə tei ham Pəyingə, twabə twei bə n bou Sinhu, twabə Cakwanhu. Yagə bə sagə bou Yangə də Nagəsegə. Bə yi tən yiim təntam-yei e.

Bə n dabəm kəm : Cakwambə pə dabənu bə twabə.

Yibu : Yogə. Cakwam-dau də Hyatə-dau bə yi sam caru. Bə tə hyamə, bə doú baru hyahə bə mwei yogə bə kə catə. Hyatə-dau sə Cakwam-dau, a tei yensə daám tə sasa yo-kunda. U kangə. Bə tə hyamə, bə a tutə. Hyatə-dau yensə u daám bə sasa u kunda bə hwobə. Cakwam-dau pirə u yaa bə a swara tabətiim hyahə bə hwobə kundə-byana bə tua. Də yei hyani e bə yitə yogə.

Yandu : Bə yam Matebə də Kunkwambə.

Kundəhu : Bə kunu pyara e.

Pweibiim də dwopətu : Bə pweu bisi e Hyatəbə. Bə dwopənu Matebə, Simbə.

Buru hiri : Dahwambə

Bə n yenə kəm də bə n bou kəm sunswamə :

Bə yenə Togo hau e bə hunə Pyangu. Yagə bə bou Tiei.

Bə n dabəm kəm : Bə pə dabənu bə twabə.

Yibu : Bə yii pyendəfə də pamkugə. Bə yi pwei e də bə bə tapəna. Pyendəfə n sugu bə saru bə te-noa də

pamkugə cisu tuom bə sagə saru bə te-noa. N yi bə tapə-bə hyambə bə nindənə sani bə pə fi mandə bə n yatə kəm. Də hyáhə bə sə bə pwa di də í ninsi.

Yandu : Bə yam Kunkwambə.

Kundəhu : Bə ba kunu pyara e.

Pweibiim də dwopətu :

Bə dwopədyebə e Pyangə-Bambə də Hyatəbə.

Buru hiri : Dasabə

Bə n yenə kəm də bə n bou kəm sunswamə :

Bə yenə Tancei e Sakwombə furu hyiu hyahə bə maanə bə dyem bə ham Dasai. Bə tei tu yagə Dasabə ba bou Dasai hyahə.

Bə n dabəm kəm : Bə dabənu buri tuai ama bə pə dabənu bə twabə.

Yibu : Bə yii hwangə e. Kə yi bə fiigə niim e də nii-hansu du bə bə wua. Bə tə hyamə bə hya bə pwatə bə sa tə bə pwa yegə di hwangə.

Yandu : Bə yam Bwogəpuobə e.

Kundəhu : Bə ba kunu pyara e.

Pweibiim də dwopətu : Bə dwopədyebə e Tumbabə,
Sambwibə, Yaambə...

Buru hiri : Dawibə (Sanciebə)

Bə n yenə kəm də bə n bou kəm sunswamə :

Hirəbə hyimbə e n yi yenə-bə Burəcina syeli hini bə maanə bə ham Tantegə hyahə. Bə yi (fi bə n) e hirə-katabə bə ham Tantegə hyahə. Bə yi nwam bə tari e bə wagə pwei-biim, bə bou hanəkə cagə bə dyahəsu hyani bə kuosu. Twabə tə hyamə, bə n yagə bə nwanu dawisi e bə ba sa tən digə hani cari bə pwa fi tei bani. Bə sa n bə wusu bə yagə Dawibə. Bə cangə n kwarə Tantegə, twasi tei ham Swamu bə cii cieru ; bə sa n bə wusu bə yagə Swamcieru hyahə yiebə. Də n pəpa, bə n bə wusu bə yagə Sanciebə. Ama hyambə də Dawibə kandəm hyiməm kwa. Bə bou Tantegə, Swamu, Sancahu.

Bə n dabəm kəm : Dawibə dabənu buri sai, ama, bə sa pə yuou bə dabənu bə twabə.

Yibu : Dawibə pə hyim tabugə bə maa kə e n yi bə

pwasə-kə nii-hansu. Bə yi bou kwai hyahə bə pə hyá niim byagi. Bə hyambə tabugə yenə hanəkə hyingə. Bə tei bə wondə bə hyambə niim bə hya bə pwatə. N e də bə pə hyim tabugə.

Yandu : Dawibə n yi yisənə-bə Tantegə bə pa Swamu, bə yi doú sansi, bə barə swana bə sagə pugə tuba. Bə nində tihu Hyimpambə buoa pwei bə yagə fwagəbə e. Dawibə tə hyamə bə bə cagə bə tə bə pə maanə daru nwa. Də dahə bə dwopə bə sa n dasə bə twabə.

Kundəhu : Dawibə ba kunu byaləhu hyahə bə n kunu kəm e.

Buru hiri : Heimbə

Bə n yenə kəm də bə n bou kəm sunswamə :
Heimbə yenə Burəcina syeli bə n wusə-i bə yagə Kamcalə bə maanə bə ham syeləcendəkə, twabə n bou Hyehu.

Bə n dabəm kəm : Heimbə pə toú buru bə n pə dabənu-hu də də pə sandə bə buru hyahə bigə nwa.

Yibu : Heimbə halau hiau yi dwopənu Bam-dau də u

nua. Bə yi tən wagə e bə tei təcani tahi bə sou, ama də Heim-dau sa e n yi tən tinu-u souhu disu. U yi tən soum də Bam-dau dasu. Dai twali, də u mia u kaám n dyeli mwanə-i də u tə n dasu. U u cagə bə tə u tən nuosə təcani dahə bə soum də dè finsə də nei bə cigu. Bə sa tə hyamə bə u fiigə u n kwandənu bə nuosə kəm. Də yei hyani e u sə Bam-dau n u fiigə ama u n kwandənu bə nuosə kəm bə sou, bə sa yí wagə yibu e. Də yei hyani e Heimbə yitə digə də fwangi. Bə sagə yii pamkugə də pieni. Hirəbə hyimbə n yi bə tapə-bə bə pwei bə tei dou hani bə sou. Pamkusi twangə bə sarə bə te-noa. Saam sagə n degu də pieni yerəku. N bə tapə-bə hyambə, bə pə fi mandə bə n yatə kəm. Bə sə də hyáhə bə pwa di pamkugə bə sagə pwa harə pieni.

Yandu : Heimbə yam Bakabə

Kundəhu : Bə kunu pyara.

Buru hiri : Hwebə

Bə n yenə kəm də bə n bou kəm sunswamə :

Tantibə e Damabə, bə yenə Damanhu Burəcina syeli hyahə, twabə maanə bə ham Tanhu, twabə twei bə tei ham bwagə hyahə. Bə e bwagə hyahə yiebə. Bə wusə hyambə e bə yagə Hwebə.

Bə n dabəm kəm : Bə yi pə dabənu bə twabə,
sunswama, Tantibə dabənu Hwebə.

Yibu : Bə yii wuum e. Tandau (Damandau) yi nwam
yousau e ; bə yurə munagə də kə syemau bə n pəpa,
bə parə bə magə tigə yuoi bə pisə. Munagə hyamə n
yensənə bə paanə, bə n tuhə u n pisə tahi hyani, tani
deinə u hyáhə bə u sində ; u yisə bə pwei bə swagəsa.
Də yei hyani e də bə pə hyim wuum n dei-məm tihə.
Bə sagə yii tebu hyimbu də bə bou bə syeli. Bwagə
hyahə yiebə pə hyim dwafə. Tandau yi wua dwafə bə
purə bə mwana u bigə hwobə, u cetau bwagə hyahə
yuou bigə maanə, u catə dwafə yaduri hau, bə purə
tapwom hyahə bə kə mwana kə hwobə bə tua. Də yei
hyani e, bwagə hyahə yiebə (Hwebə) yitə dwafə.

Yandu : Tantibə yam Kundəhywobə, də Hwebə yam
Nagəsebə.

Kundəhu : Bə ba kunu pyara e.

Pweibiim də dwopətu : Tantibə pwei bisi e
Kunkwambə.

Buru hiri : Hyatəbə

Bə n yenə kəm də bə n bou kəm sunswamə :

Hirəbə hyimbə e n yenə-bə Burəcina syeli bə n wusə-i bə yagə Yabwahu, bə maanə bə ham Sinhu. Bə yi nwam bə dia e də hywambau toú pwahau də ciau kwa.

Pwahau sa n sia u dau cetau bə tən sahə bə pə n du u di. Dai twali u narə cou bə mwana u dau. Dau hyau, u n du bə wusə u cetau bə sa hwanə u pwahau. Bə nitə bə n du di. U cetau sə : «¿Barə a n du di bə pə m wusə ?» U sə u nam yi kwanu cokuohi e. Ciau hyau, u tə hyamə bə yisə bə tei ham Matei. Hirəbə sa n kaámsu u hywambau bə yagə : «¿A cetau bou man tə ?» U sə u hyatəse. Bə sa n u wusə bə yagə Hyatə-dau. Hyatəbə yenə də í furu hyahə. Hyatəbə bou Matei, Pyangu, Mumwosu.

Bə n dabəm kəm : Hyatəbə dabənu buri sai. Ama, bə pə dabənu bə twabə.

Yibu : Hyatəbə yi yenə Yabwani bə sanu tubugə də kə saagu bə tei noa. Də sani hirəbə n yi tən bə yensə-bə bə pwa fi mandə bə n yerəkə hau. N e bə sə, bə sa pwam n hyim tubugə.

Yandu : Hyatəbə yam Kunkwambə də Matebə.

Kundəhu : Hyatəbə ba kunu byaləbə twabə n ba kunu kəm e.

Pweibiim də dwopətu : Hyatəbə də Cakwambə bə nwam hirau cara e. Bə maa n yi kwanə-u hyau cou, bə yi tə hyamə bə u wusə bə tə Cokwam-dau. Bə n pəpa wusəm hyahə, bə n yagə Cakwambə.

Buru hiri : Kambagəbə

Bə n yenə kəm də bə n bou kəm sunswamə :

Bə yennə Datyencwatu e Burəcina hyahə bə maanə bə ham Təndamə-wanga. Sunswamə, bə bou Fehu də Samahu.

Bə n dabəm kəm : Bə pə dabənu bə twabə.

Yibu : Bə yii kúru də sangə. Kanbagə-dau n yi touí-u sangə bə kə fwa də karəkə. Kə yia u ha kə puha hirau yiem bə yousə. Də hyáhə, bə sə sangə nwam bə dwopu e, bə pə kwandənu bə kə wua bə di.

Yandu : Bə yam Tambə də Secuogu yahə yiebə.

Kundəhu : Bə kunu pyara e.

Pweibiim də dwopətu : Bə dwopənu Kanbagə Moi yahə yiebə.

Buru hiri : Kapabə

Bə n yenə kəm də bə n bou kəm sunswamə :

Bə yenə Burəcina e bə maanə bə ham Namburi.

Sunswamə bə sagə bou Narəbwagə, Tidihu, Bwogəloi.

Bə n dabəm kəm : Bə yi tən pə dabənu bə twabə,
sunswama bə dabənu bə twabə.

Yibu : Tabugə də pyofə.

Yandu : Bə yam Kwancabə.

Kundəhu : Bə kunu pyara e.

Buru hiri : Kunkwambə

Bə n yenə kəm də bə n bou kəm sunswamə :

Kunkwaməm yenə Togo syeli bə n wusə-i bə yagə

Nungu bə maanə bə ham Dabiewehu. N yi hunə-bə

hyambə byaləhu bə pweu yia bə cesə bə twabə bə tutə

u ninsi də n kwandənu kəm. Hirəbə sa n bə wusə bə

yagə Kunkwambə. Bə bou Dasai, Matei...

Bə n dabəm kəm : Bə dabənu buri sai bə sagə ba
dabənu bə twabə.

Yibu : Bə yibu e pamkugə. Kə yi sarə bə te-noa də hirəbə hyimbə bə tapə. Kə n sarəm hyamə bə pə mandə bə n yatə kəm. Də yei hyani e bə sə bə sa pwa kə di.

Yandu : Bə yam Kundəhywobə. Kundəhywo-dau yi karə bə hyambə Ca-dau də u ham, u u sabə bə maa u yi pə sáhə bə n u swanu. Dai twali Kundəhywo-dau n karə bə darə n swanu Ca-dau. Ca-dau u mwei bə cetə u duum. Kunkwam-dau n yi bə pasu. Də yei hyani e Kunkwam-dau də Kundəhywobə bə n yam bə twabə.

Kundəhu : Bə kunu pyara e.

Buru hiri : Kukwebə (Kundəhywobə)

Bə n yenə kəm də bə n bou kəm sunswamə :

Kundəhywobə yenə Hyimpambə í furu hyahə e. Bə yenə tihu e. Bə dacahu hyahə tuou twangə u pətagə bə sa n wagə bə bou. Dai twali, bai doú bə cui hyahə. Bai dai n yi dyem-i bə doú nin-hywari twanga. Hirau hyau, u pweu pirə ba-dai bə yasə nin-hywari. Dé nuo-diiu kwana, nin-dai tən yousənə tihu hyahə, bə mwana Kukwegə yiei, bə mwana Matei. Də sani e hirəbə n tən mandəm bə tə nuo-diiu dai nində e.

Bə n dabəm kəm : Bə pə dabənu bə twabə.

Yibu : Bə yibu yi e yogə. Dai twali bə halau hiau kwahə yabu. Yogə yensə bə yí u mwei, u tə hyamə bə kə wua. Bə tə dən de, u sa yí n kə hyim e. Də yei hyani e bə cetə bə n hyim yogə. Bə pweu bisi twasi sa bə kaansa. Bə masə terə bə magərəbə bə yibu bə sa tə bə yibu e pamkugə də pyendəfə.

Yandu : Bə yam Kunkwambə də Tam-Hwebə.

Kundəhu : Bə kunu pyara də bə nebədyebə í ceni.

Pweibiim də dwopətu : Bə pweu bisi e Hyimpambə. Bə dwopənu bə yamə e.

Buru hiri : Kusebə

Bə n yenə kəm də bə n bou kəm sunswamə :

Bə yenə Burəcina bə dyem bə ham Wuri yuoi.

Sunswamə bə bou Mumwosu, Tankwahyuokuhu...

Bə n dabəm kəm : Bə yi pə dabənu bə twabə, sunswamə, bə dabənu bə twabə.

Yibu : Bə yii wofə bə maa fwagəru byeni hyini yi e Kusebə sa pwei bə dóu murəkə fwaru. Wofə sarə bə te-noa fwagəru hyambə pə fi mandə bə n dóu tahi. Də yei hyani e bə sə bə sa pwa di wofə.

Yandu : Bə yam Yaambə də Səmyehəbə. Bə yi pwei fwagəru hyambə e bə ha tei corə Səmyehəbə də bə masə pwei. Də yei hyani e bə cetə bə n yam bə twabə.

Kundəhu : Bə ba kunu pyara e.

Pweibiim də dwopətu : Bə dwopənu bə pweu bisi e : Səmyehəbə.

Buru hiri : Kworəbə

Bə n yenə kəm də bə n bou kəm sunswamə :

Hirəbə hyimbə e n yi yenə-bə Togo syeli bə n wusə-i bə yagə Tancabəlu bə maanə bə ham Matei. Bə n hunəm hyamə Matei, hyamə də Matebə bə n dwopənu bə twabə magərə bə maa bə yi dyem bə hyá bə twabə Togo hau. Bə dacadə tuou yi bou bə kworu magə də u pwahau tumə bə u haru. Də yei hyani e bə sa n bə wusə bə yagə Kworəbə.

Bə n dabəm kəm : Kworəbə pə dabənu bə twabə. Bə wosə Mate-bisi í dounəm e. Ama bə ba sa dabənu e buri tuai.

Yibu : Kworəbə yii yangə bə n wusə-kə bə yagə “Cunfə”. Kworə-pwahau n yi sandə-u bə wondə bə n nua u kwa myesəm ba kunkwangə. U mwei cunfə də fə toú myesəm magərə, bə fə pirə bə n hasəm bigə tei ciem. N e Kworəbə sa n yii cunfə.

Yandu : Kworəbə ba yam bə pweu bisi twasi Cokwarəkə yahə yiebə e.

Kundəhu: Kworəbə ba pugə byaləhu hyahə í kundəhu e.

Buru hiri : Maabə

Bə n yenə kəm də bə n bou kəm sunswamə :

Hirəbə hyimbə e n yenə-bə Tancei Kwarəbə hyimbə furu hyahə bə maanə bə ham Matei. Cembau yi dyem bə maanə bə fwandə Tancei. Bə yi nwam məmarəbə e. Də e n yasə-i bə yi n bə wusə bə yagə Maabə, bə sagə pa bə n yi ham tahi bə tə Matei. Də yei Maabə tahi e bə pa syeli hiri bə tə Matei. Maabə bou Kampwata kwondi, Dasai hyahə ; twabə n bou Mahu də Kusegə, Tantegə hyahə.

Bə n dabəm kəm : Maabə ba dabənu e buri tuai, ama, bə pə dabənu bə twabə.

Yibu : Maabə yii twagətufə bə maa bə yi puha bə məmarə-ninsi səsai bə n bou bou bə pyetə sə n puhə tahi. Twagətufə sa tei bə n cisu də í hani ninsi hyansi, sə hyirə. Də yei hyani e bə sə fə n bə tiim ama, bə yegə hyambə bə ninsi bə sa pwa yegə fə di.

Yandu : Maabə yam Bambə də hirau sa pwa fi cagə də n cetə kəm.

Kundəhu : Maabə ba kunu byaləhu hyahə bə n kunu kəm e, ama də bə sa pə yuou bə kunu piari. Bə tən yii kalaabu bə sagə yirə fwobə-twongə.

Buru hiri : Matebə

Bə n yenə kəm də bə n bou kəm sunswamə :

Hirəbə hyimbə n yenə-bə Togo syeli bə n wusə-i bə yagə Datyenkwatu bə maanə bə nagə ham Matei. Ama, də yi pə ywagəsə bə maa Bambə, Hyantebə də hirəbə twabə yi dyem bə bou. N dyebə yi dyem-bə hyamə bə n bou bə yi pə du mwana couí də pwasau tuou yí maanə bə ham bə bə cira. Ama, n yi yenə-bə abu Datyenkwatu bə tierə bə

ham də bansəm. Twabə hyambə, bə sa n yagə bə bə terə e. Də nagə cagə bə tə bə bə bangənu e ; də n pə nwa bə yí pwa ye-i bə ham. Də yei hyani e bə sa bə tə Matebə. Yagə Matebə syela e : Kwarəhu, Kutari də Tancansu.

Bə n dabəm kəm : Matebə yi dabənu buri tuai, ama bə yi pə dabənu bə twabə. Yagə Matebə dabənu bə twabə.

Yibu : Matebə yii e yogə bə maa bə yi wua yogə bə sa mwam daám bə yi kə purə. Bə sa kə tihə tabətiim hyahə bə nagə kə mia. Bə n kə tihəm hyamə tabətiim hyahə bə kə catə, bə hwobə, bə tua, bə bwahə magərə. Də í dai, bə sa sə bə pwa yegə di yogə.

Yandu : Matebə yam Hyatəbə. Bə yandu cetə Matebə n nindənə byeni bə ham Matei. Hyatəbə ba n pindu bə tapəm bə cei. Bə n ceem hyamə, bə tə hyamə bə cerə kunkwangə bə sagə sa tə hyamə bə dwopə bə n dasə bə twabə bə kwansu. Bə yandu cetə hyani e.

Kundəhu : Matebə ba kunu byaləhu yiebə n kunu kəm e.

Buru hiri : Muhyibə

Bə n yenə kəm də bə n bou kəm sunswamə :

Hirəbə hyimə e n yenə-bə Burəcina syeli hini bə maanə bə ham Tambyaru (Togo) bə n bou bou twabə hunə Bene bə ham Matei. Bə n dyeməm hyamə bə ham bə sai Tambyaru, də yi nində bə dachə hyahə tuou tei caru də u bəgə bə ta kwai nafə pinu bə fə korə, pinu sa n cwokə fə dahə də də fə duum magərə. Fə tə hyamə bə n u tapə bə yensu u wuom. U pwei bə tei doú fwarə-cuncungə hyahə, yuoi n disə. Nafə nindənə də pinu swaməm fə dyaməse fə sa denə bə hyirənə fwaru hyau.

Hirau hyau, u sa pə n hyá u nəm tə kəm bə yei. U bəgə tə hyamə bə pwei bə hwi cincani bə n huru, hirəbə mandə ningə n paam mwohu hyahə, bə kə twanga bə n nua nafə pisə. Bə fə kwonsa bə n nua u cuom fwarə-cuncungə hyahə bə u hyuom bə yeranu də u pigəsə. Bə u cagə bə tə u bəgə e n mwanə-kə u pwatə.

Bə sa tə hyamə bə tə də hyáhə, bə pwa yegə di bəgə. Tambyaru hyau, bə yi twagəsə wurəni e ; bə n bə yagə Bucerəbə. Byaləhu hyahə bə sə Muhyibə. Də n bou bou bə sa n bə wusə bə yagə Muhyibə.

Bə n dabəm kəm : Muhyibə dabənu buri tuai, ama, bə sa pə dabənu bə twabə.

Yibu : Búgə n yi bə pwasəm hyamə, bə yibu ba sa hyamə bə tei tu yagə.

Yandu : Muhyibə yam Swambə.

Kundəhu : Muhyibə ba kunu byaləhu hyahə bə n kunu kəm e.

Buru hiri : Muntitibə

Bə n yenə kəm də bə n bou kəm sunswamə :
Muntitibə hyambə pə yenə hyini. Bə ba muntə Dasai syelikə hyingə bə n wusə-kə bə yagə Muntui. Yagə twabə maanə bə n bou Matei.

Bə n dabəm kəm : Muntitibə dabənu buri tuai, ama bə pə dabənu bə twabə.

Yibu : Muntitibə pə hyim kangə bə maa bə yi bou kwai hyahə bə caru, nii-hansu bə korə magərə bə pə n hyá bə n nəm paa-i. Pwahau hyambə də kangə karu u kə twanga bə ha tei hyambə niim tahi bə sai bə hya bə

pwatə. Də hyáhə bə sə bə pə kwandənu bə yegə kə di.
Də sagə pə kwandənu də bə hyambə bwigə mwohu
hyahə bə hya kə niim bə yegə bə n swotə. Ama, bə yí fi
bə m hya bə pə m swotə, bə sagə yí fi bə m swotə bə sa
pə m hya.

Yandu : Muntitibə yam Kwancabə. Dai hini kwanca-dau
n yi mwei-u yansi bə sa n yensu daám bə yi sə purə bə
hwobə. Bə tə hyamə, bə n nua Muntiti-dau pugə daám u
u cworə. Muntiti-dau sə m nəm a pa daám. Ama, də a
purə a yansi tə yí wagə e bə sə hwobə. Kwanca-dau sə
u pə pa də bə yí wagə bə hwobə u yansi. Muntiti-dau sə
də hyaməm e, m masə pwa a pa m daám. Də yei hyani e
yandu cetə. Də Muntiti-dau hyambə Kwanca-dau, bə n
kwansə bə swanu bə twabə.

Kundəhu : Muntitibə ba kunu byaləbə twabə yiem e.

Buru hiri : Nagəsebə toyeni

Bə n yenə kəm də bə n bou kəm sunswamə : Bam-dau
e n yi twangə-u u pətau bə sa u wusə bə tə Nagəse-dau.
Də yei hyani e Bambə hyahə furu twau paa e. Bə bou
Matei syeli hyahə.

Bə n dabəm kəm : Nagəse-dau yí fi dounu buri sai, ama u pə kwandənu bə dounu Nagəse-bigə də Bam-bigə.

Yibu : Nagəsebə hyim digə də fwangi. Ama, n dyeu cafə yenə Bambə hyahə, u kwa cou bə yí di də í doru. Nagəsebə sai yibu hyamə cengi bə maa bwani yi deinə də Nagəse-pwahau hiau sandə də byeni hyahə. Diru wasə pəpei bə pə n hyá bə n nəm tə kəm bigə pwatə. Də cengi masə yi cwagə yifwagəru bə dwona tigə hyingə fwani də bwani nam pə nindənə. Dai twali, bə də hyambə də də dyengə yifwagəhu bə yenə də í tigə hyáhə. Bə dou bə n nua yia bou hyáhə. Bə sa n dabu də í tigə hyahə bə karəsu yia bə pwahu cocarəhu bə diim bigə bwani tei twei. Bə sə d́ hyaməm e, bə sa pə kwandənu bə di cengi.

Yandu : Nagəsebə yam Maabə də Musebə.

Kundəhu : Nagəsebə ba kunu byaləhu hyahə í kundəhu e.

Pweibiim də dwopətu : Nagəsebə yenə Bambə í furu hyahə.

Buru hiri : Nantutubə

Bə n yenə kəm də bə n bou kəm sunswamə :

Bə yenə Tancei e Sakwombə furu hyiu hyahə bə maanə bə ham Dahohu.

Bə n dabəm kəm : Bə pə dabənu bə twabə.

Yibu : Bə yii hwangə bə maa bə yi kou cou bə yenə Tancei bə paanə byaləhu hyahə hwangə n yi mwanə-kə bə hyambə niim. Bə yi karə də nii-hansu bə tou bə hyambə də hwangə dou tigə. Bə tei də í tigə yuoi bə n nua niim bou bə hya bə pwatə. Də yei hyani e bə yitə hwangə.

Yandu : Bə yam Bwogəpwobə.

Kundəhu : Bə ba kunu pyara e.

Pweibiim də dwopətu : Bə dwopənu Təywobə e.

Buru hiri : Narəbə

Bə n yenə kəm də bə n bou kəm sunswamə :

Narəbə yenə Kabə-hirəbə í furu hyahə. Kabə-dau hiau n yi tei-u bə n bou u nebu yahə. Bə n bou bou u nebu u mwana hani narə-pinhu hyahə də u yí mei. U tə hyamə bə tei mei hyani bə cetə bə sa n u wusə bə yagə Narəbə

hyahə yuou. Narəbə yenə hyani e. Bə bou Nambuli də Bwogəloi.

Bə n dabəm kəm : Bə pə dabənu bə twabə.

Yibu : Bə yii wofə.

Yandu : Bə yam Kwamcabə.

Kundəhu : Bə kunu pyara e.

Pweibiim də dwopətu : Bə pweu bisi e Kabəbə. Bə dwopənu Səmyehəbə e.

Buru hiri : Pyangə-Bambə

Bə n yenə kəm də bə n bou kəm sunswamə :

Bə yenə Kunpari togo hyahə bə ham Kuo-Bəmbana bə tə hyamə, bə tei ham hani hyini tara hyahə bə pyangə. Hirəbə sa n bə yagə Pyangə-Bambə. Pyangə-Bambə twabə bou Kwarəhu sunswamə.

Bə n dabəm kəm : Bə pə dabənu bə twabə, ama bə sa dabənu Bam-Swambəbə.

Yibu : Bə yii tabugə e. Fwagəru e n yi bou-tu də hirəbə bə tapə bə du bə bə mwei. Bə pwei ; tabugə twangə bə sarə bə te-noa də kə yaduri. Bə wondə bə n nua də kə yi

pə nwa, bə yi mandə bə n korə kəm bə bə mwei. Bə sə kə n bə pwasa ama, bə sa pwa kə di.

Yandu : Bə yam Simbə. Tə cetə bisi bwaməm tahi e. Də Pyangə hirau bigə bwam də bə kə tə Sim-dau paanə, kə tən byerə e. Də kə sagə pwahu nini də də kwa hau də Sim-dau paanə, kə hwagə bə yasə. Də Simbə hirau bigə bwam, də kə sagə pwahu swanəm, də Pyangə-bam-hirau harə, də wasə e.

Kundəhu : Bə ba kunu pyara e.

Pweibiim də dwopətu :

Bə pweu bisi e Bam-Swambəbə, n yii-bə hyambə disi. ¿Də sa yi yei kəm tə bə tutə ? Cetau də hywambau, bə kandə bə nam bou Togo hau e. Dai twali, bə tei caru nii-hansu ha bə korə magərə bə sa pə n hyá bə n nəm paa-i. Cetau hyambə digə də kə yenə puoi hyahə bə nwam mwaga soru, bə mandə kə n yenəm niim tahi. Bə tei hyani bə hya bə pwatə. Bə n bou bou, hywambau hyambə digə bə wua. Ciau sə də n e tə yí kandə e buru. Ciau hyau, u ba sa n e Bam-Swambəbə halau, hywambau kwandə Pyangə-Bambə í halau kandəm cetə hyani e. Pyangə-Bambə dwopənu Ywondəbə də Dahwambə.

Buru hiri : Səmyehəbə

Bə n yenə kəm də bə n bou kəm sunswamə :

Bə yenə Kwarəhu Tamarəbə furu hyahə. Bə yi yiim tantayei e. Bə nindənə bə cerə Tetwongə.

Bə n dabəm kəm : Bə pə dabənu bə twabə.

Yibu : Bə yii tabugə.

Yandu : Bə yam Kusebə.

Kundəhu : Bə kunu pyara e.

Pweibiim də dwopətu : Bə dwopənu Tamarəbə e.

Buru hiri : Swambə

Bə n yenə kəm də bə n bou kəm sunswamə :

Fworənsi furu hyiu hyahə twagə n twangəm kə pətagə hirəbə sa n kə wusu bə yagə Swam-dau, bə maa kə swanə buru e. Də yei hyani e bə sa n wusu də í furu yiebə bə yagə Swambə bə kwandə ama byaləbə. Bə bou Matei (Swamu).

Bə n dabəm kəm : Swambə dabənu buri tuai, ama bə pə dabənu bə twabə.

Yibu : Swambə yibu e tubugə.

Yandu : Swambə yam Muntitibə.

Kundəhu : Swambə ba kunu byaləbə sai n kunu kəm e.

Buru hiri : tantibə (Tamə)

Bə n yenə kəm də bə n bou kəm sunswamə :

Tantibə e Damabə, bə yenə Damanhu Burəcina syeli hyahə, twabə maanə bə ham Tanhu, twabə twei bə tei ham bwagə hyahə. Bə e bwagə hyahə yiebə. Bə wusə hyambə e bə yagə Hwebə.

Bə n dabəm kəm : Bə yi pə dabənu bə twabə sunswama Tantibə dabənu Hwebə.

Yibu : Bə yii wuum e. Damandau yi nwam yousau e bə yurə munagə də kə syemau bə n pəpa, bə parə bə magə tigə yuoi bə pisə. Munagə hyambə n yensənə bə paanə, bə n tuhə u n pisə tahi hyani, tani dei u hyáhə bə u sində ; u yisə bə pwei bə swagəsa. Də yei hyani e də bə pə hyim wuum n dei-məm tihə. Bə sagə yii tebu hyimbu də bə bou bə syeli. Bwagə hyahə yiebə pə hyim dwafə. Tandau yi wua dwafə bə purə bə mwana u bigə hwobə, u cetau bwagə hyahə youu bigə maanə, u catə dwafə yaduri hau, bə purə tapuom hyahə bə kə mwana kə hwobə bə tua. Də yei hyani bwagə hyahə yiebə yitə dwafə.

Yandu : Tantibə yam Kundəhywobə, də Hwebə yam Nagəsebə.

Kundəhu : Bə ba kunu pyara e.

Pweibiim də dwopətu : Tantibə pweu bisi e Kunkwambə.

Buru hiri : Tuməsebə

Bə n yenə kəm də bə n bou kəm sunswamə :

Bə yenə Togo syeli bə n wusə-i bə yagə Mangu bə maanə bə ham Tuməsegə. Sunswama bə sagə bou Kwakətam.

Bə n dabəm kəm : Bə dabənu buri tuai ama bə pə dabənu bə twabə.

Yibu : Bə yii hwangə e. Hyambə də Tumbabə bə yi sam e nii-hasu bə korə hwangə bə fiigə niim tahi. Bə sə bə sa pwa kə di.

Yandu : Bə yam Kumpiebə.

Kundəhu : Bə ba kunu pyara e.

Pweibiim də dwopətu : Bə dwopənu Nantutubə e.

Buru hiri : Tumbabə

Bə n yenə kəm də bə n bou kəm sunswamə :

Tumbabə yenə Burəcina hau e bə maanə bə ham Maagə.
Sunswamə bə bou Maagə də Dasai...

Bə n dabəm kəm : Bə pə dabənu bə twabu.

Yibu : Bə yii hwangə e bə maa bə yi bou dai hini
mwohu hyahə də nii-hansu du bə wua.

Dakwogərampiemhu tə hyamə bə pwinə hani hyini. Də
sarə kunkwangə hwangə sagə serənə bə yenə də í hani.
Bə tei bə wondə bə n nua niim bou hyani. Bə hya bə
pwatə bə cetə də dai bə sə bə pwa di hwangə bə maa
bə tə kə e n bə fiigə-kə niim tahi.

Yandu : Bə yam Sakwebə. Sakwe-dau hiau n yi tei-u
Tumbabə təpú hyahə də hirau pisə bə bwamə. U tə
hyamə bə u tiem bə tə u yisə. U tə hyamə bə byerə.
Bə cetə də dai bə sa n yam bə twabə.

Kundəhu : Bə kunu bə pyara e.

Pweibiim də dwopətu : Bə dwopənu bə yambə e
magərə : Sakwebə.

Buru hiri : Ywondəbə

Bə n yenə kəm də bə n bou kəm sunswamə :

Ywondəbə yenə Togo bé maanə bé ham Ywondə syeli. Bə nwam tosəbə. Bé tə hyamə tuou tei ham Pyangu bé hyambə hyani pəcangə də dacangə. Ywondə-dau tən tei caru dé u wua dobu u pa pəcangə bə sagə sa pə pa dacangə pam. U n bou bou dé u tən tei caru bə ta dobu pinu, u nində bé n nua u í pinu nwa n cwokə-hu. U tən hwagə bé pwei bé kaam dobu. Pəcangə n bou bou bé kaám n dyeli mwanə-i Ywondə-dau kaam kunda kə pam. U kə cagə də yuoi. Dai twali, u tei caru bé ta tubugə pinu dacangə yia. Darə dacangə hyangə, kə e n kwandə-kə tubugə.

Bə n dabəm kəm : Bə pə dabənu bə twabə.

Yibu : Bə yii tubugə bə maa tosau n kə wuom hyamə bé n nua hirau e u n wua-u, bə kə yitə.

Yandu : Bə yam Kunkwambə.

Kundəhu : Bə kunu pyara e.

Pweibiim də dwopətu : Twagə yahə yiebə yi hyambə Kwansu yahə yiebə də bə toú yadura. Bə wuotə də i yadura bə n wagə bə bou, bə sa kwandə bə pweu bisi. Bə dwopənu Bambə də Dahwambə.

AWEI SABI YAKAU !!

1. Də a ya sabi adi bə wasə, bə hyambə buru toyeni tə n pə diem-i suu, a yi fi bə diem bə tə cagə awei a n hyá-i də i buru hyáhə.
2. Də a hyá buru də bə pə diem ala u toyeni, a sagə yí fi diem də i buru u toyeni bə tə mwana.
3. A hyá buri n bou-hi ahi sabəfəhu ahu hu hyáhə i toyena? Diem a cagə.
4. Də a diem a sabi, a yí mwana cagi bə n wusə-i AALBiDÉC də də bou Matei bə wonsu dakobiali toyeni.

- Buru hiri : Kwancabə
- Buru hiri : Sə nabə
- Buru hiri : Nwarəbə
- Buru hiri : Kumpiebə
- Buru hiri : Sakwebə
- Buru hiri : Kuntubə
- Buru hiri : Camkwebə
- Buru hiri : Simbə
- Buru hiri : Musebə
- Buru hiri : Hyimpambə
- Buru hiri : Swosəbə
- Buru hiri : Kworəbə
- Buru hiri : Hyuobə
- Buru hiri : Búrəbə

Dépôt Légal N° 7416 du 27/08/14, 3ème trimestre

Bibliothèque Nationale

ISBN 978-99919-0-041-4

Prix : 400 F CFA